

АКРЕДИТАЦІЯ І АТЕСТАЦІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Аналіз методів оцінки якості вищої освіти і акредитації вищих навчальних закладів (ВНЗ) за межами нашої країни свідчить про різні підходи і традиції. Проте основна увага приділяється ресурсам, процесам і результатам. Розбіжності в основному стосуються того, чому приділяється більше уваги і в якій мірі.

При реалізації заходів, пов'язаних з підвищенням якості освіти та впровадженням принципів і методів сучасного менеджменту якості у ВНЗ, виявляються такі основні проблеми:

- традиції існуючої системи управління, інерція і протидія спробам впровадження сучасних методів менеджменту якості з боку як керівництва, так і професорсько-викладацького складу;

- відсутність достатнього числа кваліфікованих менеджерів на всіх рівнях управління, а також відсутність необхідних методичних розробок та рекомендацій з впровадження принципів і методів менеджменту якості у вузах;

- недостатня увага, що приділяється інформаційно-аналітичній підтримці прийняття управлінських рішень;

- слабкий зв'язок з підприємствами і, як результат, здійснення навчання у відриві від потреб сьогодення на старіючій навчально-лабораторній і навчально-методичній базі;

- недостатня мотивація більшості студентів до одержання повноцінних і якісних знань, набуття навичок і вмінь.

В Україні існують нормативні документи, що регламентують процес створення, реорганізації та ліквідації навчальних закладів [1], ліцензування освітніх послуг [2], порядок контролю над виконанням ліцензійних умов надання освітніх послуг [3]. Разом з тим якість вищої освіти контролюється державою при акредитації спеціальності або ВНЗ в цілому.

Акредитація вищого навчального закладу — це державне визнання його статусу (рівня акредитації), а акредитація спеціальності — це державне визнання відповідності рівня підготовки (перепідготовки) випускників за цією спеціальністю державним вимогам [4].

Приєднання України до Болонського процесу є важливим кроком на шляху реалізації стратегічного курсу нашої країни до вступу в Європейський Союз і вимагає забезпечення відповідності вітчизняної вищої освіти європейським стандартам для успішного входження в єдиний європейський освітній простір. Тому важливо знати світовий досвід, пов'язаний з підвищенням якості освіти й, зокрема, з питань акредитації вищих навчальних закладів і атестації фахівців.

Розглянемо докладніше ці питання на прикладі США і європейських країн.

У США найбільш масштабно розвиваються різні аспекти акредитації — професійної, суспільної, державної (на рівні штатів).

Акредитація в США — це система контролю якості освіти, що дозволяє врахувати інтереси всіх зацікавлених у розвитку освіти сторін; вона поєднує суспільно-професійну і державну форми контролю. Основні цілі акредитації такі:

- забезпечення прогресу вищої освіти за рахунок розробки критеріїв і принципів оцінки її ефективності;
- стимулювання розвитку навчальних закладів і вдосконалення освітніх програм шляхом безперервного самоаналізу та планування;
- гарантування суспільству, що навчальний заклад або конкретна освітня програма мають правильно сформульовані цілі та умови їх досягнення;
- забезпечення допомоги в становленні та розвитку вузів і освітніх програм;
- захист навчальних закладів від втручання в їхню освітню діяльність і обмеження їхніх академічних свобод.

Акредитація може бути *спеціалізованою* (професійною), коли оцінюються окремі освітні програми і діяльність ВНЗ щодо підготовки фахівців певних професій, або *інституціональною*, коли оцінюється навчальний заклад у цілому як суспільний інститут. Акредитацію освітніх установ у США варто розглядати як систему колективної саморегуляції для збереження балансу між правами навчальних закладів на академічну свободу і їхньою відповідальністю перед державою та суспільством.

Стандарти (показники) інституціональної акредитації є змістовною основою виміру ефективності діяльності вузу відповідно до його призначення. Спочатку використовувалися кількісні *показники* (чисельність професорсько-викладацького складу, ресурси бібліотеки, обладнання лабораторій, фінанси та ін.), які дозволяли порівняно просто оцінювати роботу різних вузів. У першій половині XX ст. кількісні показники допомогли навести порядок у сфері вищої освіти в США. Однак потім стандарти були піддані гострій критиці з боку адміністрації навчальних закладів, а їхні автори обвинувачені в «стандартизації» освіти. Регіональні агентства з акредитації ВНЗ відмовилися від використання кількісних стандартів, сам термін «стандарти» був замінений терміном «*критерії*».

Критерії, як правило, мають описовий характер і передбачають не кількісну, а експертну оцінку. Кожне із шести регіональних акредитаційних агентств США розробляє свої критерії, які широко обговорюються, детально описуються, регулярно переглядаються і доводять до відома навчальних закладів.

Історично спеціалізована акредитація (акредитація освітніх програм) у США передувала появі інституціональної акредитації. Однак у цей час організації з професійної акредитації вимагають, щоб ВНЗ одержав інституціональну акредитацію, перш ніж буде акредитована окрема освітня програма.

У центрі уваги спеціалізованої акредитації, як правило, перебуває тільки змістова сторона процесу навчання. Важливо відзначити, що якщо при інституціональній акредитації деякі недоліки діяльності навчального закладу можуть компенсуватися за рахунок інших переваг, то спеціалізована акредитація слідує принципу, відповідно до якого освітня програма

сильна настільки, наскільки сильна її найслабкіша ланка. Програма акредитується тільки в тому випадку, якщо всі її блоки відповідають критеріям.

Найбільш авторитетною неурядовою професійною організацією у США, що займається оцінкою якості освітніх програм в університетах, є Рада з акредитації у галузі техніки та технологій (Accreditation Board for Engineering and Technology – ABET). Сьогодні ABET являє собою федерацію, до якої входить більше 30 професійних інженерних та технічних суспільств. Радою акредитовано понад 2500 освітніх програм, які реалізовані більш ніж у 550 університетах і коледжах Америки. ABET визнає відповідність програм закордонних навчальних закладів американським аналогам. На сьогоднішній день такими визнані більше 70 програм університетів Німеччини, Нідерландів, Туреччини, Сінгапуру, Мексики та інших країн.

Міжнародне співробітництво у сфері акредитації освітніх програм успішно реалізується також у рамках Вашингтонської угоди (The Washington Accord). Вона була підписана в 1989 р. організаціями, відповідальними за професійну акредитацію освітніх програм у сфері техніки та технологій у країнах-учасниках (США, Канада, Велика Британія, Ірландія, Австралія, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Гонконг). Учасники угоди визнають еквівалентність програм, акредитованих за погодженими критеріями в національних системах, і підтверджують високу якість підготовки фахівців з акредитованих програм. Підтримується працевлаштування підготовлених фахівців на інженерні посади в кожній з країн-учасниць.

В Європі поки відсутня єдина система інституціональної оцінки діяльності навчальних закладів, аналогічна системі акредитації в США. У кожній країні існують свої підходи до забезпечення та оцінки якості вищої освіти.

У Великій Британії створено багатоступінчасту систему акредитації ВНЗ і їхніх освітніх програм при головний ролі урядової організації Quality Assurance Agency (QAA). Ряд британських ВНЗ провадить оцінку освітніх програм інших навчальних закладів за погодженими з QAA критеріями. Наприклад, The Open University (OU) в 1992 р. створив свою структуру – The Open University Validation Services (OUVS), що займається акредитацією освітніх установ і валідацією (ратифікацією) освітніх програм, у тому числі за межами Великої Британії.

У Німеччині перехід до багаторівневої системи та інтернаціоналізація освіти привели до створення ряду акредитуючих організацій. За рішенням Конференції міністрів освіти німецьких земель в 1998 р. була створена Акредитаційна рада з оцінки програм підготовки бакалаврів і магістрів, що розробила мінімальні стандарти та критерії для акредитаційних агентств. Асоціація німецьких інженерів в 1999 р. заснувала Акредитаційне агентство з інженерних та комп'ютерних наук. У цей час активно працює Accreditation Agency for Study Programs in Engineering, Informatics, Natural Sciences and Mathematics (ASIIN) – агентство, яке акредитує освітні програми в галузі техніки, інформатики, природничих наук і математики. Активно функціонують також інші агентства з різних напрямків підготовки фахівців.

Останнім часом формується загальноєвропейська система акредитації в рамках Болонського процесу при участі таких організацій, як FEANI, SEFI, European Standing Observatory for the Engineering Profession and Education (ESOEP), European Network for Quality of Higher Engineering Education for Industry (ENQHEEI), у тому числі планується виконання спільного проекту EUR-ACE.

У 1991 р. у США був створений Center for Quality Assurance in International Education для координації співробітництва різних асоціацій і громадських організацій, які мають справу з міжнародними освітніми програмами, їхньою акредитацією та академічною мобільністю, визнанням документів про вищу освіту і кваліфікацію. Його функціями є стратегічне планування і допомога в освоєнні та застосуванні процедур ліцензування, сертифікації та акредитації програм за межами США, сприяння іншим країнам у розвитку систем гарантії якості у сфері вищої освіти, моніторингу якості в умовах глобалізації вищої освіти. До 1999 р. Центр одночасно був секретаріатом Global Alliance for Transnational Education (GATE) – організації, що безпосередньо займається оцінкою якості транснаціональних освітніх програм.

GATE розробив принципи транснаціональної освіти та процедуру сертифікації університетів, які дотримуються цих принципів. Єдиним у Росії вузом, що має сертифікат GATE, є Томський політехнічний університет, що одержав його за підсумками роботи міжнародної комісії експертів у 2000 р.[5]. В Україні такого досвіду немає.

У багатьох розвинених країнах існує двоступінчаста система оцінки якості підготовки фахівців (атестація і сертифікація), особливо у сфері техніки та технологій і визнання інженерних кваліфікацій. Перший ступінь – оцінка освітніх програм підготовки бакалаврів через процедуру їх акредитації. Другий ступінь – визнання професійних кваліфікацій інженерів через їх сертифікацію та реєстрацію. Такі системи реалізуються в кожній країні національними неурядовими професійними організаціями – інженерними радами, що мають у своєму складі, як правило, органи з акредитації освітніх програм та сертифікації фахівців: ABET (США), ECUK (Велика Британія), CCPE (Канада), IEAust (Австралія) та ін.

У більшості країн для реєстрації фахівця як професійного інженера кандидат повинен закінчити університет, навчаючись за акредитованою інженерною програмою, бути зареєстрованим у професійній інженерній організації, мати досвід практичної інженерної діяльності (від 3 до 7 років залежно від країни), здати професійний іспит.

APES Engineering Register створено у рамках організації Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва (Asia-Pacific Economic Cooperation – APES), заснованої в 1989 р. з метою розвитку економіки, торгівлі та інвестицій в Азіатсько-тихоокеанському регіоні. В APES входить 21 країна, у тому числі США, Канада, Китай, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Росія та ін. Реєстрація інженерів в APES Engineering Register означає визнання їхнього статусу професійного інженера та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці в країнах – членах APES.

Federation Europeenne d'Associations Nationales d'Ingenieurs (FEANI) – Федерація європейських інженерних організацій. Членами FEANI є 27

європейських країн. Федерація поєднує більше 80 національних інженерних асоціацій, через які представляє інтереси близько 2 млн інженерів у Європі. На жаль, ні Росія, ні Україна не мають членства в FEANI.

Engineers Mobility Forum (EMF) – міжнародна організація мобільності професійних інженерів була створена в 1997 р. Вона поєднує національні асоціації з реєстрації професійних інженерів. Учасники EMF погодили між собою вимоги до професійних інженерів і визначили міжнародні стандарти присудження цього звання, що дає фахівцям право одержання рівнозначного статусу у всіх країнах–учасницях Форуму, що забезпечує їхню міжнародну професійну мобільність.

Цікавим є узагальнений досвід російських вищих навчальних закладів у вирішенні проблем управління якістю освіти. Він набувався у результаті цілого ряду науково-дослідних робіт і проектів у сфері менеджменту якості освіти, виконаних у рамках науково-технічних та науково-методичних програм Міністерства освіти Російської Федерації та участю в міжнародних проектах.

Наприклад, проект, фінансований Фондом «Євразія» – «Створення ресурсного центру з менеджменту якості в освітніх установах», 2005–2010 рр. – має своєю метою сформувати умови для створення у федеральних округах Росії мережі навчально-консалтингових ресурсних центрів з менеджменту якості в навчальних закладах.

У рамках однієї з робіт Національного фонду підготовки кадрів «Розробка та апробація методики самооцінки системи менеджменту якості вузу з використанням Інтернет-технологій з метою вдосконалення управління університетським комплексом» було створено модель системи менеджменту якості освітніх послуг вищої професійної освіти. В основу пропонованої моделі покладено дві базові моделі: бельгійсько-нідерландську модель поліпшення якості вищої освіти, яку засновано на моделі Європейського фонду з менеджменту якості (EFQM), і модель конкурсу Міністерства освіти Російської Федерації «Внутрішньовузівські системи забезпечення якості підготовки фахівців». Ці моделі дуже прості для розуміння та використання і є найбільш конструктивними порівняно з усіма іншими моделями, реалізованими дотепер. Метод спрямований на стимулювання ВНЗ до застосування принципів загального менеджменту якості (TQM) та пошуку постійного поліпшення якості надання освітніх і науково-дослідних послуг.

Пропоновані модель і критерії вдосконалення діяльності ВНЗ з позицій менеджменту якості можуть бути використані для проведення самооцінки та визначення напрямків поліпшення їхньої діяльності, а також дозволять їм підготуватися до зовнішньої перевірки при проведенні атестаційної експертизи та державної акредитації.

Слід зазначити, що Міністерство освіти і науки Російської Федерації в особі Федеральної служби з нагляду у сфері освіти і науки поки не має механізмів оцінки стану систем менеджменту якості у вузах і обмежується тільки перевіркою наявності системи контролю якості у ВНЗ. Це фактично пролонгація ситуації, що існувала донедавна: відсутність єдиної моделі, критеріїв наявності та ефективності системи менеджменту якості ВНЗ, єдиної методології її побудови та ін. Навчальні заклади можуть взагалі не створювати системи менеджменту якості відповідно до сучасних

принципів менеджменту якості або ж створювати їх відповідно до будь-якої придатної для них моделі.

Міністерство освіти і науки Росії планує ухвалити рішення щодо необхідності побудови системи менеджменту якості вузів відповідно до вимог стандартів серії ISO 9000:2000 з подальшою її сертифікацією. Наявність саме цієї системи перевіряється при атестації та державній акредитації вузу і є необхідною. Однак серед керівників російських ВНЗ існують думки, що такий безваріантний підхід може порушувати головний принцип сертифікації систем менеджменту якості – її добровільність і привести до формальних підходів при впровадженні цієї системи і нівелювання тих реальних переваг, які вона дає для поліпшення якості освітнього процесу. Крім того, реалізація цього підходу поставить навчальні заклади в дуже важке становище у зв'язку з відсутністю необхідних ресурсів (матеріальних, фінансових та людських) для створення та сертифікації систем менеджменту якості відповідно до вимог стандартів серії ISO 9000:2000.

У цей час в Росії і в Україні здійснено перехід до комплексної оцінки діяльності вищих навчальних закладів, що поєднує процедури ліцензування та акредитації на базі затвердженого переліку показників діяльності ВНЗ [6, 7]. Діюча система показників містить якісні та кількісні показники, які оцінюються експертно у ході комплексної оцінки закладу, де кількість розглядається як одна з характеристик якості діяльності, як «показник інтенсивності прояву якості».

Система показників ураховує також динаміку розвитку ВНЗ – результати за останні п'ять років і перспективу їх стабільності на найближчі роки. Умови віднесення навчального закладу до певного типу та виду формалізовані на основі діючої законодавчої і нормативної бази та систематизованої інформації про реально сформовану ситуацію у вищій школі.

Найбільш доцільною вважається не корекція існуючого переліку показників ліцензування та державної акредитації ВНЗ, а розробка принципово нового єдиного переліку показників, що включає і показники наявності системи менеджменту якості. Більше того, цей перелік повинен бути повністю погоджений з показниками, які надають вищі навчальні заклади в усі державні органи.

Необхідно організувати всебічне і широке обговорення пропонуваної моделі та критеріїв ефективності, досконалості до їх впровадження в процедури самооцінки, атестації та державної акредитації ВНЗ.

Вирішення проблеми забезпечення якості освіти у вищій школі України набуває особливої актуальності у зв'язку з такими аспектами:

- 1) вдосконалення методів оцінки діяльності ВНЗ на відповідність вимогам зовнішнього середовища у зв'язку з великою динамікою науково-технологічного та соціально-економічного розвитку суспільства;

- 2) необхідність міжнародного визнання якості підготовки фахівців у навчальних закладах в умовах інтернаціоналізації вищої освіти внаслідок глобалізації економіки.

У зв'язку з вищезазначеним, а також на основі міжнародного досвіду реформ в управлінні вищою освітою можуть бути запропоновані такі заходи для їх реалізації:

— розробка спільних державних стандартів довузівської підготовки, надання вищої освіти, перепідготовки кадрів та підвищення кваліфікації спеціалістів з метою створення основ системи безперервної освіти та успішної реалізації програм багатоступінчастої підготовки фахівців, що базуються на кращих традиціях вітчизняної освіти (фундаментальності, практичної орієнтації та ін.), при цьому передбачається посилення уваги до вивчення іноземних мов та інтернаціоналізації освіти;

— розробка та впровадження нового переліку напрямків підготовки фахівців з урахуванням світової практики формування освітніх програм за номенклатурою, структурою і змістом;

— створення та розробка єдиної концепції, базової моделі та методики самооцінки (оцінки) рівнів досконалості основних критеріїв, що визначають діяльність ВНЗ у сфері менеджменту якості, узгоджених з вітчизняною та світовою практикою побудови систем забезпечення якості освіти;

— діяльність ВНЗ має базуватися на загальноприйнятих принципах менеджменту якості і моделях забезпечення якості навчальних закладів. Модель та методика самооцінки (оцінки) могли б, з одного боку, використовуватися навчальними закладами з метою постійного вдосконалення внутрішніх процесів управління та підвищення якості освітнього процесу, а з іншого боку — служили б основою для проведення зовнішньої експертизи наявності системи менеджменту якості ВНЗ при проведенні ліцензійної експертизи та державної акредитації закладів;

— створення єдиної системи моніторингу якості освіти. На сьогоднішній день практика моніторингу якості освіти далека від досконалості і розглядає його як методичний інструмент забезпечення державного освітнього стандарту. Відповідно й показники такої системи моніторингу спрямовані на відстеження діяльності навчальних закладів у традиційному розрізі (забезпеченість навчально-методичною літературою, видання наукових праць, обсяги НДР та ін.).

Соціально-мотиваційна сфера викладачів, співробітників і студентів, їхня задоволеність ВНЗ як внутрішніх споживачів освітніх послуг найчастіше залишаються за рамками моніторингу. Та ж ситуація склалася з аналізом задоволеності зовнішніх споживачів, впливу навчального закладу на суспільство, інших найважливіших питань, що визначають досконалість процесів управління у ВНЗ. У цей час комплексні системи моніторингу якості освіти відсутні як на державному, так і на регіональному рівнях.

Разом з тим треба відзначити, що професорсько-викладацький склад ВНЗ справедливо вважає пріоритетним питання про необхідність достатнього ресурсного забезпечення навчального процесу, що також є важливим елементом системи забезпечення якості.

Засобом комунікації та корпоративної взаємодії при реалізації пропонуванних заходів має стати інформаційне середовище, а саме періодичні видання, конференції, семінари, мультимедіа-видання, web-сайти тощо. Для вузівської громадськості повинні бути доступні: наукові результати, кращий практичний досвід діяльності вищих навчальних закладів, тенденції та напрямки розвитку менеджменту якості, рекомендації, звіти як на «твердих», так і на «електронних» носіях.

Список використаної літератури

1. Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р., № 228.
2. Про ліцензування освітніх послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2003 р., №1380.
3. Порядок здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.12.2003 р., № 847.
4. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2001 р., № 978.
5. Управление в высшей школе: опыт, тенденции, перспективы. – М.: ИГ «Логос», 2006. – 488 с.
6. Временная методика определения рейтингов специальностей и вузов: Приказ Минобразования России от 19.02.2003 г. № 623.
7. Про організаційні заходи щодо інституційного розвитку системи зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти: Наказ МОН України від 03.11.2006 р., №764.

УДК 330.111.66

K. Leśniak-Moczuk

ROLA INSTYTUCJI OKOŁOBIZNESOWYCH W POLSKIEJ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ W DOBIE ZMIANY SPOŁECZNEJ

Na przełomie lat dziewięćdziesiątych gospodarka polska stanęła przed nowymi wyzwaniami inicjującymi zmiany restrukturyzacyjne w sferze społeczno-ekonomicznej. Głównymi przyczynami wstrząsu w sferze ekonomicznej było przejście od gospodarki nakazowo-rozdzielczej do gospodarki rynkowej, otwarcie granic i napływ nowych na polskim rynku towarów, przy równoczesnym załamaniu się najważniejszego dotąd rynku zbytu, jaki stanowiły dla Polski kraje byłego ZSRR i RWPG. Kryzysowi w sferze gospodarczej towarzyszyły negatywne zjawiska w sferze społecznej. Najbardziej jaskrawym tego przejawem jest pojawienie się bezrobocia o rozmiarach wywołujących niepożądane skutki zarówno ekonomiczne jak i społeczne. Ekonomiczne skutki wyrażają się wysokimi kosztami utrzymania bezrobotnych, na które składają się świadczenia z Funduszu Pracy, pomocy społecznej, wcześniejsze emerytury, utrzymanie urzędów obsługujących bezrobotnych. Społeczne skutki przejawiają się pogorszeniem warunków materialnych rodzin bezrobotnych i ich stanu zdrowotnego, niepożądanymi skutkami zwiększonej skali emigracji zarobkowej, powiększaniem skali patologii społecznej, spadkiem etosu pracy, zagrożeniem dla grup społecznych kobiety i młodzież, szczególnie dotkniętych bezrobociem. Odpowiedzią na te zjawiska było zapoczątkowanie restrukturyzacji całych gałęzi przemysłu (np. górnictwa, lotnictwa,